

توركلرين اون يكي حئيوانلى ايل سايارى

زمانى اۆلچمك اوچون فايدالاندىغىمىز اۆلچولرين، ھامىسىنىن تىلىنىدە اصليندە گۆى جسم لرى و گۆيله باغلى حادثىلەر وار. گۆنش، ي، سياره لر و اولدوزلار باخاراق اونلاردان يارارلانماق اتالاردان قالمىش بير ميراثدير. توركلر اسكى دؤورلردن برى زمانى دقيق حسابىن الدە ساخلاماسىن گركلي اولدوغون حيس اندييلر. آيرى طرفدن شامانلار اولدوزلار باخاراق بىلىنمەين خبرلرى وئرمگى ادعا انديرديلر و بو حسابلا يايلاقا كۆچمك، اوت بېچمە، توخوم سېمەنى تكليف انديرديلر. بىللەلىكلە شامانلار و اوليالار ايلك زمان حسابلايانلار ديلار.

توركلر اوزون تاريخى زماندا اۆزلىرىنە اۆزلىك بىر ۱۲ حيوانلى تقويم دوزلتمىشديلر. بو تقويمدە ايللەر نومره وئرمك يئرينە ۱۲ حيوانىن آدىن وئرييلر. بونا گۆره "۱۲ حيوانلى تورك تقويمى" آدلانىپدير. بو تقويم توركلردە ھون امپراتورلوقلارى دؤوروندىن توركلر آراسىندا ايشلنمگە باشلاپ. بو تقويم گۆنش ايلي اساسىندا و نوروزدان باشلاپ. ھر ۱۲ ايلدن بىر باشا دؤنر. ايل سايمى، خالق بىلىمىنىن بير بۆلومودور.

ايل سايمىنا قازاقلار "ئىل قايرىو" (ايل چۆيرمە) دىئمەكتەدير. ۱۲ ايلين قورتولدوغو زمان بير اۆزلىك زمان سايلاپ بو ۱۲ ايللىك دىلىمە "موشل" آدىنى وئرييلر. بو مەد كىچىن ايللرى حسابلامادا ھم سادە، ھم دە استفادە اولونان بير حساب سىستىمىدير. بيرىنچىسى ۱۳ ايلدن و سونراكىلار ۱۲ ايلدە حسابلاناراق اينسانلار ياشى دا چوخ سادە حسابلانا بىلير. ھر شىخسىن ياشى ۱۳ اولسا "اوشاقلىق چاغى موشلى" ايكنىچى موشل ۲۵ ياشا قدر دلى قانلىلىق موشلى اوچونجوسو ايسە ايگىتلىك موشلى (۳۷ ياشا قدر)، دوردونجوسو اورتا ياش موشلى (۴۹ ياشا قدر)، بىشىنچىسى ياشلىلىق موشلى (۶۱ ياشا قدر)، آلتىنچىسى اختىيارلىق موشلى (۷۳ ياشا قدر)، يىددىنچىسى قوجالىق موشلى (۸۵ ياشا قدر) و بىللە دوام ائتمەكتەدير.

حيوانلار ھر بيرىسى بير آنلام داشى بير بونلار گۆره تورك خالقى عالمى قازاقلى كىژە احمد اوغلونون راشدىرماسىنا گۆره بو بىلگى لر آنلانماقتادىلار.

۱- سىچان ايلي: ۱۲ ايللىك سورە نىن بيرىنچى حيوانى سىچاندير. سىچان ايلي اۆزلىك لرىندىن بوللوق، برىكت، سعادىت و بارىشدير. دوغروندان ايللر بويو سىچان ايليندە چىتىنلىك، ساواش و آجلىق اولمامىشدير.

۲- اينك ايلي (سېغىر ايلي): اھلى حيوانىن آدى ايلە آدلاندىرىلماقتادىر. خالقىن حافظە سىنە گۆره چىتىنلىك، ساواش و تارتىشلارلا دولو بير ايل اولاراق قالمىش. اينك ايليندە بير اوغورسوزلوق ميدانا كلىدىكىندە خالق "بو ايل بير چىتىن ايلدير" دىيىلر.

۳-بارس ایللی(پلنگ ایللی): بیرتیجی حیوانین آدی ایله آدلانماقدادیر . بو ایل یاخشیلیق و پیسلیک، راحتلیقلار و چتینلیک لرین ایچ ، ایچه یاشاماسی ایللیدیر . حضرت محمد(ص) ، بارس ایلینده دونیایا گلدی و ناققا بالیغی ایلینده وفات ائتدی.

۴- دوشان ایللی : دوشان ایللی فلاکت قیتلیق و چتین لیک ایللی اولاراق ساییلیر .

۵-ناققا بالیغی(نهنگ) ایللی: اسکی تورکجهده" اولوو" آدی ایشلهنیب . بو ایلده تاخیل و اوتون بول اولدوغو اینانیلیر . بو ایل آرامش،محبت و گوزل بیر ایل اولاراق ساییلماقدادیر . اما بعضاً باشاریسیز (نا موفق)بیر ایل ده اولاییلر .

۶-ایلان ایللی :تاریخی یازیلار گوره چنگیز خان ایلان ایلینده (۱۲۲۱) "اوتزار"ی آلدی و اتلا ، قویون ایللرینده (۱۲۲۲-۱۲۲۳) آسیانی اشغال ائتدی . ۱۹۲۹- ۱۹۲۸ ایلان ایللرینده قازاقلارین مال و مولکی یغمالاندی .

۷- آت ایللی : خالقیمیزین کنچمیش تاریخینده ، افسانه و مثل و حیکایه لرینده آت ایللی حاقیندا پیس بیر ایزلنیم یوخدور . باتی(غربی) اینانجا گوره بو ایلده دوغانلار آتی اوز اللریله کسمزلر.

۸-قویون ایللی : قویون ایلینده خالق چوخ برکت و بوللوق ایچینده یاشاییب .

خالقی سوووران ساونت بیرلیگی قویون ایلینده (۱۹۹۱) داغیلدی.

۹- منشین (میمون) ایللی : میمونون نجه بیر مخلوق اولدوغو بللی دگیل. اسکی تورکجه ده "بیچین"اولاراق کنچمکدهدیر. افسانه لرده بیچین بعضا میمون آنلامیندا یوخ ، وحشی بیر انسان اولاراق تصویر اندیلیمکدهدیر. بو ایل ده بیر اوغورسوز ایل ساییلیر . تاریخه ده گوز سالاندا دوغوروداندا بو ایلده اوغورسوزلوقلار چوخ اولوب . "داش منشین " آدی دا وئرلییر.

۱۰- تویوق ایللی: تویوق ایللی ده خالق ایچینده چتین بیر ایل ساییلیر . سببی ده نجه دفعه بو ایلده قیتلیغین اولماسیدیر. تویوق ایلینده دنیا شهرتلی عالیم ابونصر فارابی آنادان اولوب .

۱۱- ایت ایللی : بو ایلده میمون و تویوق ایلینده یاشانان آغیر فلاکتلر بیر آز خفیفلشیر .

۱۲-دوغوز ایللی : ۱۲ حیوانلی تقویمین سون ایللیدیر . بعضی تورک بویلاری بو ایله "قارا گئییک ایللی" دئییلر . تورکلر بو تقویمی هون دووروندن(اسلامیتدن اؤنجه) ایشلندیگینه گوره دوغوزدا بو ایل سایارا کنچیبدیر.

قاینالار :

۱ . Prof. Dr. Zeynep İsmail. Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yayınlar Türk Dünyası Serisi: 1, Ankara 2002

۲ . Prof. Dr. Su Bei Hai. Kazakların Kültür Tarihi.Çince Ürümçi , Xing Jiang Üniversitesi Yayınları 1989

۳ . Prof. Dr. Akselev Seydimbek. Qazaq Alemi. Almatı "Sanat" 1997

Kaynak: Prof.Dr Zeyneş İSMAİL,TÜRKSOY Dergisi, Mayıs 2003*